

Psychologia sądowa

Opiniowanie psychologiczne

Ewa Wach

Zakład Psychologii Sądowej

12 6185767

ewach@gov.ies.pl

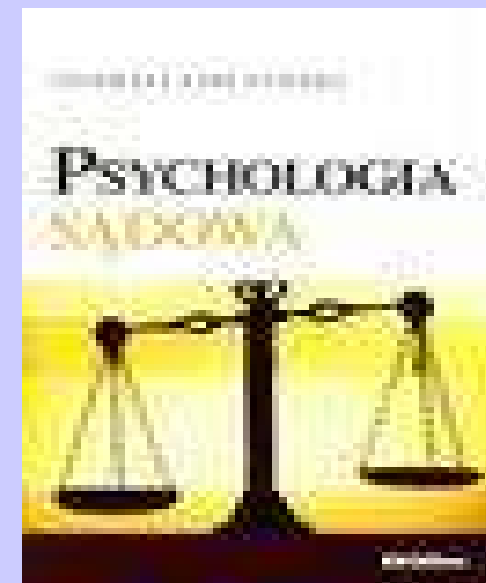
Psychologia sądowa

Dziedzina psychologii stosowanej, w której zakres wchodzi każda działalność psychologa zmierzająca do rozwiązania problemu leżącego na pograniczu psychologii i prawa (Wrightsman, 2001)

Zajmuje się dostarczaniem informacji psychologicznych w celu ułatwienia podejmowania decyzji prawnych (Blackburn, 1996; Gudjonsson, 1998)

Dziedziny/kierunki podrzędne, np:

- psychologia zeznań
- psychologia kryminalna
- psychologia śledcza
- psychologia sali sądowej
- psychologia penitencjarna
- psychokryminalistyka

Specyfika sytuacji biegłego psychologa

- Konieczność pogodzenia roli biegłego sądowego, którego klientem jest zlecający opinię organ procesowy, a nakazem etycznym wpisanym w zawód psychologa – niesienie pomocy (nieszkodzenie)
- Biegłego wskazuje sąd
- Znaczące ograniczenie poufności relacji (uzyskane informacje muszą być przekazane organowi zlecającemu)
- Podmiotowe traktowanie badanego i poszanowanie jego godności.
- Rzetelność i uczciwość wobec zleceniodawcy i wobec badanego (adekwatna ocena własnych kompetencji, bezstronność i obiektywizm)
- Zaplanowanie i przeprowadzenie badań zgodnie z obowiązującymi standardami
- Wyraźne rozdzielenie ról

Biegły psycholog w procesie karnym

- Odtwarzanie **przebiegu zdarzenia**
 psychologiczna analiza śladów kryminalistycznych,
 rekonstrukcja zdarzenia – zachowanie i interakcje uczestników zdarzenia
 - ocena stanu psychicznego sprawcy
 - w chwili dokonywania czynu
- Uzyskiwanie i ocena wyjaśnień podejrzanych i oskarżonych
- Uzyskiwanie i ocena zeznań świadków

Biegły psycholog w procesie karnym

- **Przebieg procesu**

- Ocena kompetencji oskarżonego do uczestniczenia w procesie;
zdolności do rozumienia:
 - przebiegu procesu i występowania przed sądem
 - swoich praw i obowiązków w zakresie składania wyjaśnień i przyznania się do winy
 - treści wyroku oraz świadomości odbywanej kary

Biegły psycholog w procesie karnym

-Ocena kompetencji świadka do składania zeznań

--udział psychologa w przesłuchaniu „trudnych” świadków

Obligatoryjnie – art. 185 a, b, c, d kpk (wstępna rozmowa przed przesłuchaniem, przygotowanie świadka do przesłuchania)

Na wniosek pokrzywdzonego -psycholog tej samej płci

Biegły psycholog w procesie karnym

- **Przebieg resocjalizacji**

- wskazówki i sugestie dotyczące:
 - indywidualnych metod i form resocjalizacji oraz przeciwwskazań do odbywania kary (nieletni, chorzy psychicznie, upośledzeni - w stosunku do których nie zastosowano art. 31).
- opinie dotyczące:
 - zmiany form odbywania
 - kary, zwolnienia
 - warunkowego itp.,
 - oceny czynników ryzyka recydywy**

Biegły psycholog w procesie cywilnym/rodzinnym

- **W sprawach o rozwód małżeństwa**
 - ustalenie zakresu i form sprawowania władzy rodzicielskiej
 - przeciwwskazania do udzielenia rozwodu

- **Zmiany w zakresie sprawowania władzy rodzicielskiej, (ograniczenie, zawieszenie, pozbawienie), przyznanie praw rodzicielskich, przysposobienie, ustanowienie opieki, ustanowienie rodziny zastępczej**
 - ocena kompetencji wychowawczych

Biegły psycholog w procesie cywilnym

- **Zdolność do korzystania z praw i ponoszenia odpowiedzialności cywilnej**
 - poddanie przymusowemu badaniu i/lub leczeniu
 - ubezwłasnowolnienie częściowe lub całkowite

Biegły psycholog w procesie cywilnym

- Odpowiedzialność za wyrządzoną szkodę, **także niematerialną**, polegającą na skrzywdzeniu
- Dokonywanie czynności prawnych (oświadczenia woli, testamenty),
 - świadomość
 - swoboda**
 - samodzielność**

Specyficzna i niespecyficzna rola psychologa sądowego

ROLA SPECYFICZNA

- **Badanie psychologiczne**
osób występujących
w różnych rolach procesowych

- **Cel badania:**
 - ustalenie właściwości psychicznych
 - ustalenie uwarunkowań społecznych, sytuacyjnych
 - określenie związku tych czynników z zachowaniem badanej osoby

Metody badań psychologicznych

- **Wywiad**
 - ustrukturyzowany
 - swobodny
- **Obserwacja** osób w trakcie:
 - badania
 - przesłuchania
 - innych czynności procesowych
- **Testy** do badania:
 - poziomu intelektualnego
 - właściwości psychicznych (osobowość, temperament)

Metody badań psychologicznych

- Testy do badania osobowości
- kwestionariusze** oparte na **samoopisie**, standaryzowane, oparte na normach odpowiednich dla danej grupy
są podatne na zafałszowania obrazu własnej osoby, gdy badany chce się przedstawić w określony sposób
- testy/techniki projekcyjne** (skojarzenia słowne, wzrokowe, zabawy)
rysunki, testy niedokończonych zdań,
testy apercepcji tematycznej
Apercepcja oznacza gotowość do spostrzegania w pewien sposób zależny od indywidualnych doświadczeń

ROLA SPECYFICZNA

- **Podstawowe zadania:**

Sprawcy:

ocena stanu psychicznego, poczytalność sprawcy, psychologiczne przesłanki kwalifikacji prawnej czynu, motywacja czynu, motywy składania wyjaśnień określonej treści, ocena poziomu nieprzystosowania społecznego/demoralizacji, prognoza psychologiczna

Świadkowie:

wpływ czynników psychospołecznych na treść i formę zeznań, psychologiczne skutki doznanej traumy

Specyficzna sytuacja diagnostyczna psychologa sądowego

- Retrospektywny charakter diagnozy
 - Brak możliwości obserwacji zachowania w chwili czynu
 - potrzeba korzystania z informacji o sprawcy na podstawie obserwacji jego zachowania zanim doszło do przestępstwa
 - potrzeba analizy obiektywnych danych o okolicznościach zdarzenia
- Ukrywanie motywów czynu przez sprawców
 - świadome z powodu lęku przed karą
 - zniekształcenia w pamięci wskutek:
 - mechanizmów obronnych (motywów ochronnych)
 - motywów nieświadomych

Diagnoza osobowości

Indywidualne-osobowościowe

tło motywacyjne,

tj. czynniki **biopsychiczne**

czyli **stałe** sposoby reagowania, przeżywania, spostrzegania
otoczenia i siebie

- cechy temperamentalne
- emocje, potrzeby, postawy, oczekiwania, dążenia,
konflikty emocjonalne, mechanizmy obronne
- procesy poznawcze, inteligencja
- obraz własnej osoby i otaczającego świata

Zmienne związane z osobowością

Opis w aspekcie rozwojowym - analiza linii życiowej,
geneza i historia rozwoju zmiennych osobowościowych.

Środowisko rodzinne, postawy rodzicielskie, metody wychowawcze,
rówieśnicy, osoby znaczące, warunki materialne, przebyte urazy.

Możliwość ustalenia przewagi środowiskowego
 bądź biologicznego uwarunkowania

określonych mechanizmów osobowości,
czy zaburzeń zachowania, co

w konsekwencji stanowi ważną przesłankę
do diagnozy procesu motywacyjnego

Sytuacyjne tło motywacyjne

- Może mieć charakter sytuacji ciągłej, jak i bezpośrednio poprzedzającej
- Działanie w warunkach **stresu psychologicznego**
(wydarzenia traumatyczne, wydarzenia życiowe ważne dla jednostki, sytuacje frustracyjne, sytuacje konfliktowe)

**EKSPERTYZA
PSYCHOLOGICZNA
DOTYCZĄCA ZEZNAŃ
ŚWIADKÓW**

Przedmiot/zakres ekspertyzy

Ograniczenie roli psychologa wyłącznie do oceny sprawności procesów poznawczych jest kwestionowane przez samych prawników;

Psycholog jest powoływany ze względu na **posiadane wiadomości specjalne istotne dla rozstrzygnięcia sprawy** (art.193 kpk; jak każdy biegły), które są znacznie szersze niż wskazane w art. 192 kk

Przedmiotem/celem ekspertyzy jest :

Psychologiczna ocena zeznań/wypowiedzi i zachowania świadka opisywane przez otoczenie i obserwowane

w czasie badania

(np. adekwatność słownictwa,

adekwatność emocji, kontekst sytuacyjny wypowiedzi)

Przedmiot/zakres ekspertyzy

- **Ustalenie czynników wpływających na zniekształcenie zeznań**
(np. wpływ czasu, niedojrzałość procesów poznawczych, podatność na sugestię, postawa opiekunów wobec zdarzenia)
 - **Interpretacja mechanizmów** leżących u podstaw zniekształceń
(prawidłowości procesów pamięci zdarzeń traumatycznych, trudności werbalizacji, uzależnienie emocjonalne i podporządkowanie osobie składającej doniesienie, mechanizmy obronne – zaprzeczanie, racjonalizacja, wyparcie)
 - **Ustalenie związku pomiędzy stwierdzonymi u świadka zaburzeniami a zdarzeniem** (także reakcją otoczenia na zachowania przejawiane przez świadka)
- Ustalenie czynników przemawiających przeciwko dalszemu składaniu zeznań (np. wiek, odległość w czasie, stan psychiczny, ryzyko zakłócenia rozwoju)

Interpretacja zebranego materiału i formułowanie wniosków

Dostarczenie organom procesowym materiału pozwalającego na ocenę czy świadek przeżył doświadczenia, które relacjonuje

**Odpowiedzi na pytania postanowienia,
ale nieuleganie, gdy pytanie dotyczy wskazania winy sprawcy, zakresu jego czynu,
wiarygodności świadka, itp.**

- ocena możliwości intelektualnych świadka
- diagnoza jego stanu psychicznego
- ustalenie ew. związku stwierdzonych zaburzeń z uczestniczeniem w zdarzeniu (doświadczenie przemocy)
- wskazanie czynników, które mogły wpływać na zniekształcenia zeznań
- wskazanie ew. czynników ryzyka bycia ofiarą przemocy psychicznej/fizycznej/seksualnej (osobiste, sytuacyjne – np. relacje w środowisku rówieśniczym, struktura rodziny)

WYJAŚNIENIA PODEJRZANYCH I OSKARŻONYCH JAKO PRZEDMIOT EKSPERTYZY PSYCHOLOGICZNEJ

Wyjaśnienia budzące wątpliwości i nasuwające trudności w ocenie

1. Wyjaśnienia zmienne

1.1 zmiany dotyczące **całości** wyjaśnień,
najczęściej tłumaczone przez podejrzanego/oskarżonego,
że wersja, w której przyznawał się do winy
była złożona pod presją

1.2. zmiany dotyczą **istotnych części** wyjaśnień,
trudne do uzasadnienia logicznego

Wyjaśnienia budzące wątpliwości i nasuwające trudności w ocenie

2. Wyjaśnienia **stałe**, niezgodne z zebranymi w sprawie dowodami

2.1. **Zaprzeczanie** własnemu udziałowi

w przestępstwie;

przyczyny:

-postawa obronna, zaburzenia procesów

pamięci, wpływ środków odurzających,

-mechanizmy obronne –

wypieranie, racjonalizacja

Wyjaśnienia budzące wątpliwości i nasuwające trudności w ocenie

2.2. Samooskarżenie się

-dobrowolne, fałszywe przyznanie się

w celu uniknięcia odpowiedzialności za inne przestępstwo, ochrona sprawcy, potrzeba sławy, zaburzenia psychiczne

-wymuszone fałszywe przyznanie się

wynik nacisków stosowanych podczas przesłuchania

-wymuszone zinternalizowane fałszywe przyznanie się

osoba o określonych właściwościach psychicznych w czasie przesłuchania zaczyna wierzyć, że popełniła przestępstwo

Cel ekspertyzy psychologicznej

- Ustalenie czynników motywacyjnych (osobowościowych i sytuacyjnych) leżących u podłoża składanych wyjaśnień
- Interpretacja zmian w wyjaśnieniach,
np. zniekształceń wynikających
z prawidłowości procesów spostrzegania i pamięci,
(wpływu defektów intelektualnych,
zaburzeń psychicznych bądź
zakłóceń świadomości
w chwili składania wyjaśnień)

NIESPECYFICZNA ROLA PSYCHOLOGA SĄDOWEGO

Określanie właściwości psychospołecznych
osób oraz przyczynach ich zachowania
na podstawie analizy sposobu i skutków ich działania

Niespecyficzna rola psychologa sądowego

- **Podstawowe zadania:**

1. Ustalanie osobowościowych i sytuacyjnych przyczyn śmierci lub zaginięcia (w tym wskazanie wpływu określonych osób na podejmowane decyzje)
**odtworzenie sylwetki psychologicznej
osoby nieżyjącej**
2. Opracowywanie portretu (**profilu**) **psychologicznego
nieznanego sprawcy przestępstwa**

Sytuacje, w których zasięga się opinii psychologicznych dotyczących osób zmarłych lub zaginionych

- Istnieje **wątpliwość**, czy śmierć nastąpiła w wyniku samobójstwa, czy zabójstwa.
- W przypadku, gdy osoba **zagineła**, jednak nie wiadomo, czy przebywa w nieznanym miejscu, czy stała się ofiarą zabójstwa.

Sytuacje, w których zasięga się opinii psychologicznych dotyczących **osób zmarłych lub zaginionych**

- Wiadomo, że śmierć była wynikiem **samobójstwa**, jednak nie można wykluczyć, że do decyzji podjęcia próby samobójczej **przyczyniły się inne osoby**
 - art. 151 kk – namowa do samobójstwa, lub nieudzielenie pomocy
 - 207 § 3 kk - znęcanie się nad osobą najbliższą, osobą pozostającą w stosunku zależności od sprawcy, małoletnią, nieporadną
 - 943 § 1 oraz § 3-4 kp mobbing – (odszkodowanie, zadośćuczynienie)
 - 190 § 3 kk - stalking
 - 231, 246 kk- nadużycie uprawnień przez funkcjonariuszy publicznych.

Kategorie **osób przyczyniających się**

- Najbliżsi (rodzina, partnerzy życiowi)
- Rówieśnicy, koledzy szkolni (w przypadku dzieci i młodzieży)
- Opiekunowie, nauczyciele - w tym księża
(w przypadku dzieci i młodzieży)
- Środowisko zawodowe (współpracownicy, przełożeni)
- Specyficzne instytucje (np. więzienie, wojsko)

Etapy opracowywania ekspertyzy

- Odtworzenie **sylwetki psychologicznej** osoby zmarłej.
- Odtworzenie **historii jej życia** ze szczególnym uwzględnieniem ostatniego okresu przed śmiercią.
- Analiza **okoliczności śmierci**.
- Ustalenie lub wykluczenie **motywów** ew. samobójstwa.

Źródła informacji

- Akta sprawy
- Dane dotyczące stanu zdrowia fizycznego i psychicznego
- Wywiady psychologiczne z osobami bliskimi
- Analiza wytworów osoby nieżyjącej
(w tym dane z komputera, telefonu ofiary)
- Analiza listu pożegnalnego

Schemat odtwarzania sylwetki psychologicznej

1. Stan **somatyczny** (dolegliwości fizyczne i ich wpływ na funkcjonowanie osoby)
2. Zaburzenia **psychiczne** i symptomy psychopatologiczne, sprawność procesów poznawczych

Schemat odtwarzania sylwetki psychologicznej

3. Ocena sfery **emocjonalnej**:

- dojrzałość i trwałość związków emocjonalnych
- kontrola emocjonalna (ew. trudności kontroli, labilność, nadpobudliwość, impulsywność)
- sposób rozładowywania napięcia emocjonalnego (ew. jego kumulacja)
- mechanizmy obronne
- odporność na stres
- samoocena (realizm, stabilność)
- samodzielność i dojrzałość
- umiejętność rozwiązywania sytuacji trudnych

4. Ocena **aktywności życiowej** (model życia, hierarchia wartości, realizacja planów)

Schemat odtwarzania sylwetki psychologicznej osoby

5. Ocena relacji społecznych:

- zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny
- pozycja w rodzinie
- konflikty z otoczeniem i sposób ich rozwiązywania
- pozycja w środowisku
- rozumienie i przestrzeganie norm społecznych

6. Analiza sposobu przeżywania sytuacji kryzysowych

PROFILOWANIE PSYCHOLOGICZNE

Definicja:

Jest to proces określania (identyfikowania) głównych cech psychologicznych (osobowościowych i behawioralnych) sprawcy przestępstwa na podstawie analizy popełnionych przez niego przestępstw (danych dot. ofiary, miejsca i czasu zdarzenia, modus operandi) - *psychological profiling, offender profiling*

(Douglas, Resler, Burgess, Hartman)

Inne określenia: *profilowane kryminalne (Gołębiowski), behawioralna analiza śladów (kryminalistycznych i psychologicznych - Turvey, Canter, Cur), behawioralna analiza sprawy (Dern, Horn), behawioralne doradztwo śledcze (Alison, Goodwil, Almond, Winter), śledcza analiza przestępstwa (Kocsis)*

SYLWETKA PSYCHOLOGICZNA NIEZNANEGO SPRAWCY ZABÓJSTWA - definicja

*Jest to zwięzła charakterystyka
ujmująca najważniejsze, wyróżniające
spośród populacji cechy psychiczne
sprawcy i przejawy jego zachowań*

KTO,
ZROBIŁ TO,
W TAKI SPOSÓB?

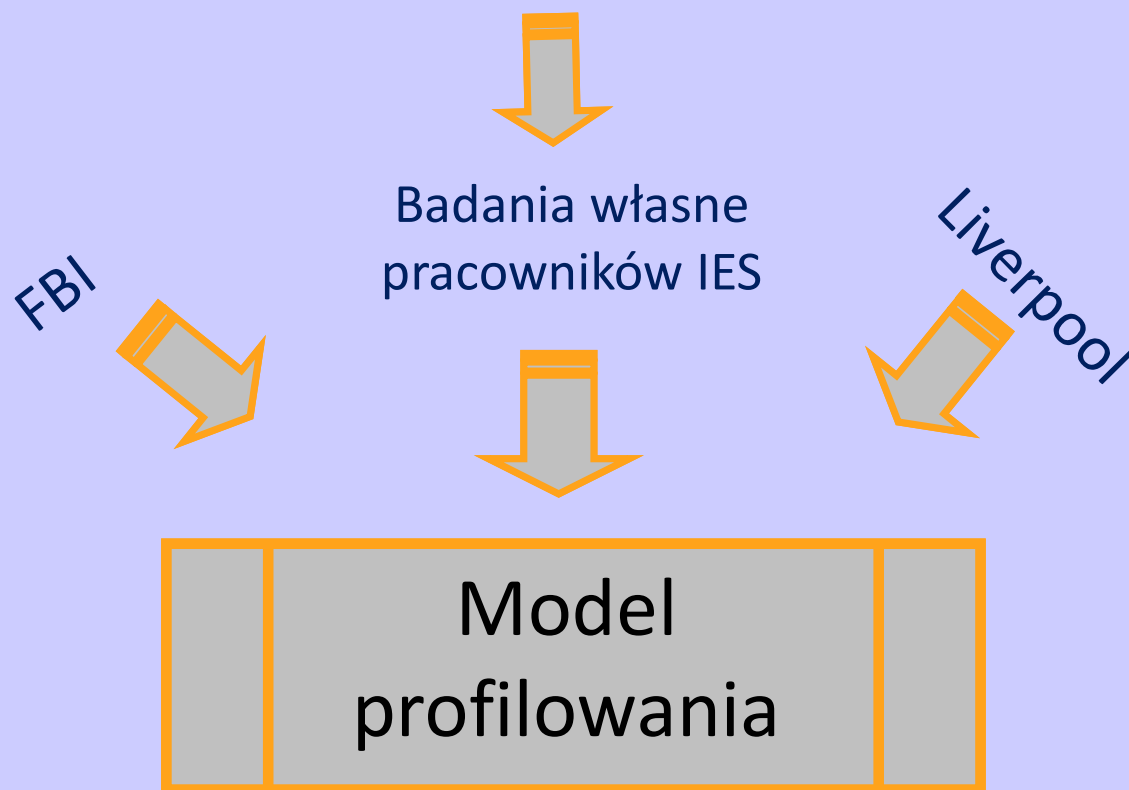
Założenia, podstawy profilowania

- każde zachowanie sprawcy jest wynikiem pewnego procesu psychicznego determinowanego cechami jego osobowości;
- każda aktywność człowieka, zarówno przestępcza jak i codzienna, powoduje wyeksponowanie i odzwierciedlenie, w sposób mniej lub bardziej wyraźny, jego cech psychofizycznych;
- możliwe jest więc w widocznych rezultatach działania sprawcy doszukanie się jego charakterystycznych cech osobowości

MODEL PROFILOWANIA OPRACOWANY W INSTYTUCIE

Analiza akt spraw dotyczących zabójstw

(w tym opinii biegłych psychologów i psychiatrów; dane dot. sprawców, ofiar i okoliczności czynów)

CEL EKSPERTYZY PSYCHOLOGICZNEJ W SPRAWIE PROFILOWANIA

Zawężenie kręgu osób podejrzanych, (a nie wskazanie konkretnej osoby)

- wskazanie dalszych kierunków śledztwa
- przewidywanie kolejnego ataku sprawcy
(miejsca, czasu, ofiary)
- ustalenie, czy w różne czyny zostały dokonane przez
tego samego sprawcę

UWAGA

profil nieznanego sprawcy opracowany przez psychologa jest przede wszystkim narzędziem
wspomagającym w czynnościach śledczych

PODSTAWY OPRACOWANIA EKSPERTYZY

Niezbędne:

- akta sprawy wraz z protokołem z sekcji zwłok i wynikami innych expertyz

(materiały śledztwa mogą być skserowane)

- zdjęcia z miejsca zdarzenia (oryginalne !) ew. nagranie filmowe

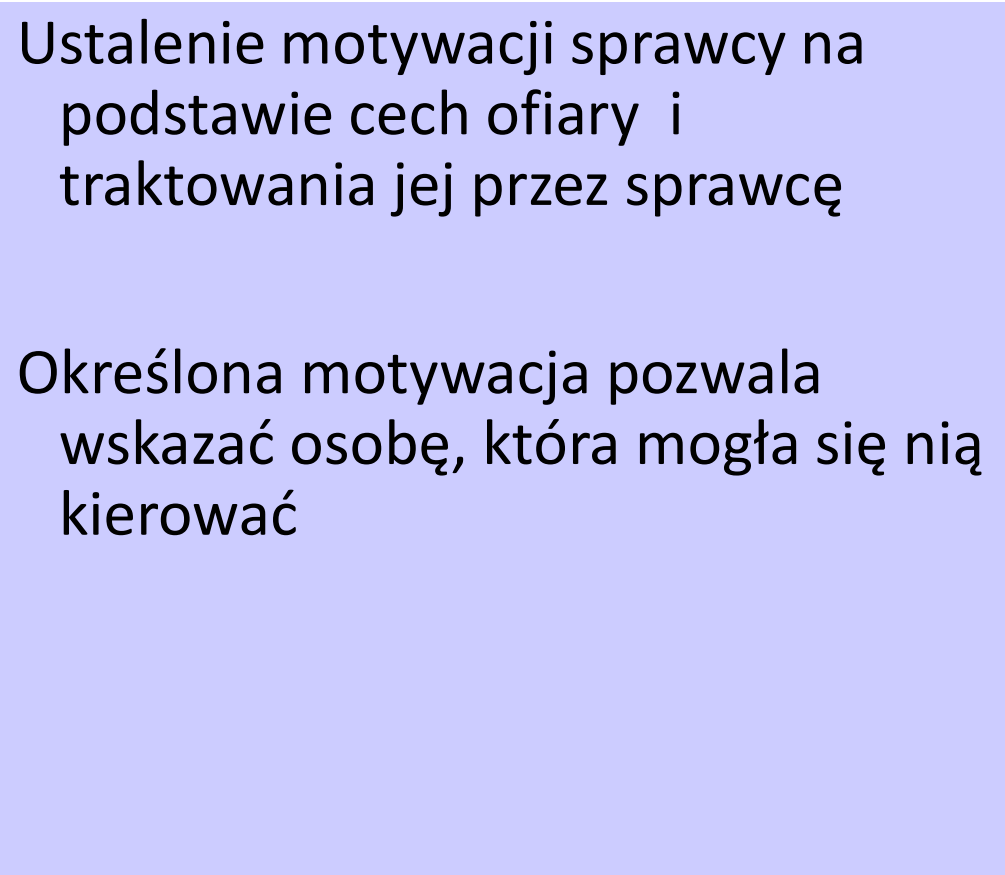
Przydatne:

- zdjęcie żywej ofiary

ANALIZA DANYCH - „trzy filary profilowania”

- 1. Informacje wiktymologiczne**
- 2. Dane dotyczące miejsca zdarzenia**
- 3. Dane dotyczące czasu**

ZNACZENIE DANYCH
WIKTYMOLOGICZNYCH

Ustalenie motywacji sprawcy na
podstawie cech ofiary i
traktowania jej przez sprawcę

Określona motywacja pozwala
wskazać osobę, która mogła się nią
kierować

www.gov.pl/ies

Instytut Ekspertyz Sądowych
im. Prof. dra Jana Sehna w Krakowie

ul. Westerplatte 9

31-033 Kraków

ewach@ies.gov.pl;

12 618 57 67